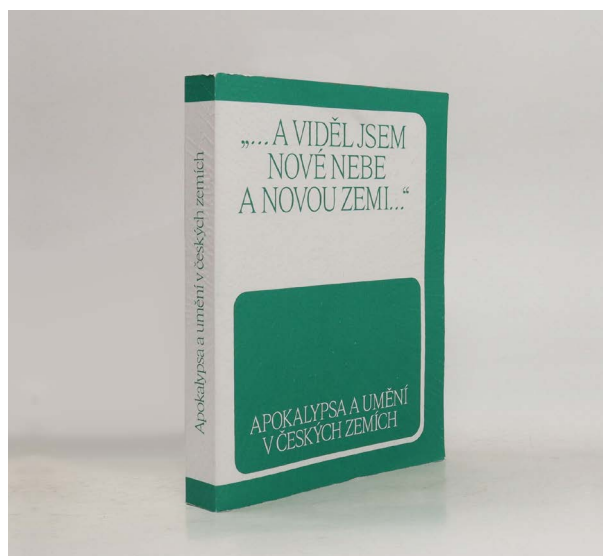

Apokalypsa a umění v českých zemích „...a viděl jsem nové nebe a novou zemi...”

Eds.: Kateřina Kubínová – Pavla Machalíková – Tomáš Winter. Praha – Plzeň : Vydavatelství Artefactum – Západočeská galéria v Plzni, 2023, 319 s. ISBN 978-80-88283-84-3

Autorský kolektív dvanástich pracovníčok a pracovníkov pražského Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky připravil v uplynulom roku 2023, v médiách často spájaného s prívlastkom annus horribilis, rozsiahlu publikáciu „...a viděl jsem nové nebe a novou zemi...” *Apokalypsa a umění v českých zemích*. Vyše tristo stranová kniha ponúka prenikavý a transhistorický pohľad na tému Apokalypsy, vychádzajúcej z biblickej profetickej knihy Zjavenia svätého Jána. Pavla Machalíková a Tomáš Winter v úvodnej časti pomenúvajú motivácie, ktoré viedli k napísaniu takto špecificky zameranej knihy, pričom ich rámujú nedávnymi krízovými udalosťami i aktuálnym globálnym dianím, najmä skúsenosťou s pandemiou koronavírusu a prebiehajúcou vojnou vedenou Ruskou federáciou proti Ukrajine. Slovo apokalypsa sa v súčasnom verejnom diskurze, formovanom fenoménom polykrízy, ekologickou úzkosťou, environmentálnym žiaľom, kultúrnou melanchóliou, vojenskými konfliktmi, rozpadom globálneho poriadku a pesimistickými vyhlídkami na budúcnosť ľudstva, používa veľmi často a s výrazne negatívnymi konotáciami: definitívny koniec, utrpenie, zmätok, chaos, tragika, katastrofa, násilie, fatalizmus, hrozba, kataklizma, skaza, deštrukcia. Machalíková, Winter a Kubínová však zároveň pripomínajú, aký je pôvodný nesekulárny a nesprofanovaný význam a kontext slova apokalypsa: „Apokalypsis“ znamená zjavenie, odhalenie, odkrytie a v náboženskom zmysle sa spája s prísľubom a nádejou v podobe obnovy spoločnosti a vzniku nového a lepšieho sveta.

Kateřina Kubínová v rozsiahlom texte „...neboť čas je blízko“ *„Kniha Zjevení sv. Jana a její odraz ve výtvarném umění“* sleduje, ako sa komplikovaný a v mnohom ťažko zrozumiteľný biblický text, dráždiaci stáročia kolektívnu i individuálnu imagináciu, stával pred-

metom rôznych vizuálnych interpretácií a dobových aktualizácií od stredoveku až po súčasnosť. Obdivuhodne nabádaný, podrobný a pritom prehľadný i plynulo čitateľný príspevok autorky poukazuje na premeny, bohatosť a variabilitu nadčasovej témy. Kubínovej text je výborným základom pre šesťnásť prípadových štúdií autoriek a autorov, ktoré predstavujú hĺbkové sondy do problematiky.

Lenka Panušková sa venuje Apokalypse vo Veleislavovej biblii (okolo 1340) a na základe analýzy presvedčivo argumentuje, že tento český rukopis bol určený intelektuálne vzdelanému publiku a vznikol pre potreby školy pri vyšehradskej kapitule, kde slúžil ako edukačná a mnemotechnická pomôcka pre budúcich kanonikov a kazateľov. Kateřina Kubínová spracovala kapitolu Karlštejnská Apokalypsa. Fragmentárne zachovaný cyklus nástenných malieb (okolo 1360) je

autorkou interpretovaný v súvislosti s osobou cisára Karla IV. a v kontexte rekonštrukcie pôvodného určenia a využívania priestorov ako trezoru pre pašiové relikvie a ich inscenovanie. Milada Studničková v tretej kapitole vykladá Jenský kódex a husitský apokalyptizmus a demonštruje akú dôležitú úlohu zohrávala Kniha Zjavení pri vývoji českej reformácie. Z hľadiska porozumenia dobovým aktualizáciám, reinterpretáciám a ideologickému zneužitiu témy je veľmi prínosnou a poučnou štúdiá Sylvy Dobalovej Politické významy Dürerovej Apokalypsy. Autorka sleduje výklady Dürerovho grafického cyklu aj v kontexte silnejúceho nemeckého nacionalizmu od konca 18. storočia, cez kultúrnu politiku a propagandu NSDAP, až po povojnovú rehabilitáciu a ideologickú očistu spoločenského a umeleckého významu Albrechta Dürera pri príležitosti päťstého výročia narodenia umelca v roku 1971. Sylva Dobalová a Pavla Machalíková sa v piatej kapitole venujú téme Apokalypsy v tlačených bibliách a obrazových cykloch v období novoveku, konkrétne od druhej polovice 16. storočia až po záver 19. storočia, a dokladujú premeny pôvodne náboženskej témy smerom k jej postupnej sekularizácii. Šiestu kapitolu Apokalyptická žena slnkom odetá – Assumpta a Immaculata napísali Katerína Kubínová, Tadeáš Kadlec, Martin Mádl a Pavla Machalíková. Sledujú ikonografický typ od jeho formovania v stredoveku, cez barokové rozvíjanie teologických konceptov, až po adaptáciu diskutovanej ikonografie v obraze Václava Boštíka Dvanásť hviezd z roku 1991. Nasledujúca kapitola od trojice Sylva Dobalová, Pavla Machalíková a Tomáš Winter obdobným spôsobom – zameraním sa na dlhé časové obdobie – dokladuje dlhú životnosť a skúma premeny ikonografického motívu Apokalyptických jazdcov. Mahulena Nešlehová sa v ôsmej kapitole venuje podrobnej analýze konkrétneho diela – Cyklu Lesk a bieda apokalyptických koní z roku 1994, ktorého autorom je Pavel Nešleha. Opäť širší záber má kapitola štvorice Stanislavy Fedrovej, Sylvy Dobalovej, Pavly Machalíkovej a Lenky Bydžovskej Apokalyptická krajina – zničenie zeme a hrôzy vojny. Text prináša bohatý prehľad apokalyptickej imaginácie premien krajiny vplyvom zásahu vyššej moci i deštruktívnych síl ľudstva a odhaľuje tradovanie predstáv „apokalyptickej krajiny“ od ilustrácií Zjavenia sv. Jána až po obraznosť dystopických románov a katastrofických a postapokalyptických filmov.

K výrazným apokalyptickým a eschatologickým témam patrí aj predstava Posledného súdu, ktorou sa v desiatej kapitole zaoberajú Štěpán Vácha, Pavla Machalíková a Lenka Bydžovská. I tu autori postupujú v zmysle koncepcie celej publikácie a ponúkajú historický prehľad témy od jednej z jej najznámejších realizácií – Michelangelovej maľby Posledného súdu v Sixtínskej kaplnke až po súčasné umenie. V ďalších dvoch hĺbkových štúdiách Štěpán Vácha rozoberá Posledný súd ako tému osobnej spásy v ranom novoveku a v spoluautorstve s Katerínou Kubínovou Babylon a Labyrint v diele Jana Amosa Komenského. Mahulena Nešlehová interpretuje autorské poňatie Apokalypsy v diele českého sochára, maliara, grafika, literáta a scénografa Jana Koblasu, ktorý sa téme intenzívne venoval najmä v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Bohaté možnosti výkladu Nového Jeruzalema stoja v centre pozornosti v poradí štrnástej štúdie knihy, ktorú spoločne napísali Lenka Panušková, Štěpán Vácha a Lenka Bydžovská. Sledujú topos ideálneho mesta od teologických a biblických výkladov cez utopickú literatúru, kde figuruje ako vízia harmonického, ideálneho a mierumilovného mesta, až k prepájaniu kresťanskej spirituality a fyzikálnych zákonov v diele maliara Václava Boštíka. Predposledná kapitola od Lenky Bydžovskej a Tomáša Wintera rozoberá a porovnáva dva apokalyptické obrazové cykly z roku 1929 od Jana Konůpka a Jindřicha Štyrského. Záverečná šestnástá kapitola knihy je štúdiou Stanislavy Fedrovej o recepcii Apokalypsy v prostredí českého undergroundu. Autorka sleduje tému nielen vo vizuálnom umení, ale i v básnických, hudobných a prozaických textoch, napríklad kultovom diele Egona Bondyho Invalidní súrodenci z roku 1974. Záverečná kapitola skvelým spôsobom uzatvára sledovanie prežívania, variovania a aktualizácií apokalyptických motívov a zároveň dokladá, akú dôležitú úlohu zohrávala apokalyptická imaginácia nielen pre jednotlivcov, ale i pre duchovné a intelektuálne prostredie komunit a spriaznených ľudí, ktorí sa vymedzovali voči totalitnému režimu normalizovaného Československa.

Kniha „...a viděl jsem nové nebe a novou zemi...“ *Apokalypsa a umění v českých zemích* prináša nielen dôkladný analytický pohľad na tému Apokalypsy z perspektívy výskumu historickej vizuálnej kultúry, ale programovo ju vzťahuje aj k súčasnej situácii a globálnym procesom, krízam a výzvam. Autorkám a autorom

sa podarilo vykročiť za hranice umeleckohistorických a kultúrohistorických akademických diskusií, odohrávajúcich sa často na okraji záujmu širšej verejnosti. Publikácia totiž prostredníctvom analýz vizuálneho a textového materiálu a rekonštrukcií ich zabudnutých významov a kontextov prináša príležitosť uvedomiť si pôvodné ambivalencie apokalyp-

tickej tematiky, ktoré sa časom oslabili v prospech jej nihilistického, fatalistického a katastrofického vnímania. Kniha zdôrazňuje apelatívny charakter umenia a pripomína, že s Apokalypsou a apokalyptickou imagináciou sa spája nielen hrozba a úzkosť, ale predovšetkým nádej.

Peter Megyeši

doc. Mgr. Peter Megyeši, PhD.

Centrum vied o umení SAV, v.v.i.

org. zložka Ústav dejín umenia

Dúbravská cesta 9, SK-841 04 Bratislava

e-mail: peter.megymail.com